

naurua koskevaa yleisteoriaa ja toisaalta lääkärin ja potilaan vuorovaikutusta ja yleisemminkin institutionaalisen diskurssin tutkimusta. ■

PER LINELL

Sähköposti: linell@tema.liu.se

Vastaväittäjän lausunnosta suomentanut
Auli Hakulinen.

PAIKALLISSIJOJA OPPIMASSA

Yrjö Lauranto *Ensi askeleita paikallissijojen käyttöön. Espanjankielisten suomenoppijoiden sisä- ja ulkopaikallissijat konseptuaalisen semantiikan näkökulmasta. Kakkoskieli 2. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 1997. 216 s. ISBN 951-45-7876-7.*

Suomen opettaminen toisena ja vieraina kielenä on nopeasti kasvava ja käytännön tarpeisiin vastaava fennistiikan alue. Alan tutkimus on käynyt läpi kehityksen yksinkertaistavan ja lähtökielen vaikutusta liiaksikin painottavan virheanalyysin vaiheesta nykyisin suosiossa olevaan välikieliteoriaan, joka pyrkii irrottautumaan normatiivisesta asenteesta ja korostamaan oppijan kielen eli välikielen asemaa itsenäisenä kielimuotona suhteessa niin lähtö- kuin kohdekieleenkin. Välikieliteoria on kuitenkin nykyisellään nähtävä pikemminkin yleisenä lähtökohtana ja näkökulmana kuin yksityiskohtaisena kuvausmallina toisen kielen oppimiseen liittyvistä ongelmista. Koska toisen kielen oppimisen tutkimukseen liittyy usean kielimuodon vertailu (mukana ovat ainakin lähtökieli, välikieli ja kohdekieli), ovat eräät alan tutkimusongelmat sukua myös muiden eri kielten vertailuun keskittyvien kielitieteen alojen kuten käännöstutkimuksen, kontrastiivisen kielitieteen ja laajemmassa näkökulmassa kielitypologian käsittelemien kysymysten kanssa.

Yrjö Laurannon liseniaatintyöhön pohjautuva kirja *Ensi askeleita paikallissijojen käyttöön* on kuvaus äidinkieleltään espanjankielisen opiskelijaryhmän suomen kielen paikallissijojen oppimisesta. Oppijoiden paikallissijojen käyttöä ja sen kehitystä tarkastellaan opintojen eri vaiheissa kerätyn

materiaalin avulla välikieliteorian näkökulmasta. Lingvistiseksi kuvausmalliksi on valittu konseptuaalisen semantiikan teoria ja siitä erityisesti helsinkiläisen tutkijaryhmän vuonna 1990 ilmestynyt suomen kielen paikallissijojen kokonaiskuvaus (Leino ym. 1990). Lauranto katsoo, että konseptuaalisen semantiikan teorian oletama universaali käsiterakenne on oppimisen tutkimuksessa huomioon otettavien kielimuotojen vertailun pohjaksi soveltuva, riippumaton yhteinen pohja eli ns. *tertium comparationis*.

Paikallissijojen käyttötyypit on Laurannon teoksessa ryhmitelty konseptuaalisen semantiikan olettamien semanttisten kenttien mukaisesti. Kenttiä ovat spatiaalinen, temporaalinen, possessiivinen, sirkumstantiaalinen ja identifioiva kenttä, ja niistä spatiaalinen katsotaan muihin nähden primääriksi. Kunkin kentän sisällä käsitellään vielä erikseen staattisia ja dynaamisia (suunta- ja olosijaisia) ilmauksia oppijoiden kielessä. Oppijoiden käyttämiä ilmauksia verrataan ennen kaikkea suomen yleiskieleen ja osin myös puhekieleen, koska eräät yleiskielen näkökulmasta virheelliset muodot voidaan selittää puhekielen kannalta korrekteiksi ja odotuksenmukaisiksi. Lisäksi oppijoiden erikoisten paikallissijavalintojen selityksenä käytetään espanjan kielen funktioltaan vastaavaa prepositiojärjestelmää, joka on ▷

esitelty lyhyesti luvussa 5 ja jonka sisäinen tehtävänjako näyttääkin heijastuvan eräissä oppijoiden muodostamisissa paikallissijojen suomalaisittain erikoislaatuissa käytöissä. Oppijoiden välkielessä esiintyy siis selvää lähtökielen vaikutusta. Espanjan prepositiosysteemiä ja suomen paikallissijojen funktioita vertaavalta Laurannolta näyttää kuitenkin paikoin unohtuvan, että suomesakin paikallissijajärjestelmää täydentää rikas pre- ja postpositiojärjestelmä; esim. sivulla 61 todetaan ykskantaan: »espanjan prepositioita on – – enemmän kuin suomen paikallissijoja; siinä mielessä systeemi on hienojakoisempi». Miten tämän väitteen käy, jos vertailukohdaksi otetaan myös suomen postpositiojärjestelmä?

Laurannon teoksen rakenne on looginen ja hyvin perusteltu. Alun johdanto- ja aineistoluvuissa (1–2) esitellään tutkimuksen lähtökohta ja tutkimustavoitteet, ja tämän jälkeen seuraavat aihepiirin yleistä taustaa esittelevät luvut: luku 3 on alan ulkopuolisille lukijoille varmasti hyödyllinen katsaus toisen kielen oppimisen tutkimuksen historiaan ja luku 4 esittelee konseptuaalisen semantiikan perusajatuksia ytimekkäästi niiltä osin kuin teoriaa on tässä työssä sovellettu. Luku 5 on lyhyt katsaus oppijoiden äidinkielen espanjan fonologiaan ja prepositiojärjestelmään konseptuaalisen semantiikan mukaisessa kuvauksessa. Etenkin prepositiojärjestelmän esittely on valaiseva ja tarpeellinen, mutta fonologian esittely ei tunnu oikein motivoitulta, kun sitä ei aineiston käsittelyssä juuri tarvita. Laurannon työn loppuosassa pohditaan vielä tutkimustulosten merkitystä käytännön opetustyön ja suomen oppimisen kannalta ja esitetään eräitä parannusehdotuksia käytössä oleviin oppikirjoihin.

Varsinaisen aineiston esittelee laaja luku 6, jossa paikallissijojen käytöt on ryhmitelty konseptuaalisen semantiikan olettamien semanttisten kenttien mukaisesti.

Laajinta huomiota saa spatiaalinen kenttä; possessiiviset ilmaukset käsitellään nekin omassa alaluvussa, kun taas temporaaliset, sirkumstantiaaliset ja identifioivat ilmaukset on mahdutettu samaan alalukuun. Viimeiseen alalukuun on sitten jätetty eräät konseptuaalisen semantiikan kenttäajattelulle hankaliksi osoittautuvat paikallissijojen käyttötavat. Näihin lukeutuvat mm. instrumentaalinen adessiivi sekä syyn ja aiheen elatiivi, jotka eivät sovi lokalistisen henkiseen kenttäkuvaukseen sen takia, että ne eivät edusta paikallissijojen spatiaalisen käytön metaforisia laajentumia ei-spatiaalisten ulottuvuuksien ilmaisemiseen vaan ovat siirtyneet tapahtuman kehystä kuvaavien ilmausten joukosta itse kausaatioketjun osallistujia kuvaavien ilmausten joukkoon. Niiden tarkoittamat oliot ovat toisin sanoen mukana interaktiossa, eivätkä ne ilmaise interaktion osallistujien sijainteja tai interaktion näyttämyksiä.

Laurannon kirjan keskeisin ongelma – sekä tutkimusongelmana että ongelmana tutkimustulosten perustelun kannalta – on nähdäkseni muodon ja merkityksen suhde. Sitä käsitellessään tekijä joutuu tasapainoilemaan toisaalta konseptuaalisen semantiikan universaalisen merkitysnäkemyksen ja toisaalta aineistosta esille nousevan ja selvästi myös tekijän itsensä suosiman, merkityksen kielikohtaisuutta painottavan näkemyksen välillä. Lauranto joutuu sivuaamaan ongelmaa moneen otteeseen ja päätyy työnsä loppuosassa (7.4–7.5) arvostelevaan käyttämäänsä teoriaa niin kriittiseen sävyyn, että lukija saattaa ihmetellä, miksi konseptuaalisen semantiikan teoria ylipäänsä piti valita käytettäväksi kuvausmalliksi. Valintaansa Lauranto perustelee kyllä työn alkuosassa lähinnä sillä, että universaaliteoria malli on sopiva *tertium comparationis* lähtökielen, kohdekielen ja välikielen vertailun pohjaksi. Sen tarjoama universaali (tai universaalitasoinen) seman-

tiikka on siis kaikille kielimuodoille yhteinen. Toinen, astetta käytännöllisempi syy konseptuaalisen semantiikan valintaan työn teoriapohjaksi on tekijän mukaan ollut se, että suomen paikallissijoista on jo aikaisemmin tehty yksityiskohtainen konseptuaalisen semantiikan mukainen kuvaus (Leino ym. 1990), jota on ollut kätevä käyttää tutkimuksen vertailukohtana. Kuten Lauranto toteaa, tätä aiemmin ei yhteen teoriaan pohjautuvaa systemaattista kuvausta suomen paikallissijoista olekaan esitetty. Tosin se väite (s. 11), ettei suomen paikallissijoja olisi ennen Leinon ym. (1990) työtä semantiikan kannalta juuri lainkaan tutkittu, on omiaan herättämään epäilyjä tekijän aieman kirjallisuuden tuntemuksesta, sillä työn lähdeluettelosta puuttuvat kokonaan esimerkiksi Alhoniemen (mm. 1975, 1978, 1979) paikallissijoja koskevat syntaktis-semanttiset tutkimukset.

Konseptuaalinen semantiikka on siis universaaliksi tarkoitettu merkitysteoria, jonka ajatuksena on, että merkityksen takana on yksittäisestä kielestä riippumaton universaali käsiterakenne. Tässä konseptuaalinen semantiikka eroaa esimerkiksi kognitiivisesta semantiikasta, joka katsoo merkityksen kielikohtaiseksi ja ottaa lähtökohdakseen periaatteen, että eri kielet konventionaalistavat »saman» asiaintilan erilaisen käsitteistyksen ja koodauksen. Konseptuaalisen semantiikan lähtökohdakseen valitseva tutkija joutuu sitoutumaan merkitysnäkemykseen, jossa eri kielet vain kytkevät kielikohtaisen muodon universaaliin käsiterakenteeseen eri tavoin; itse käsiterakenne on kielille yhteinen. Omassa työssään Lauranto kuitenkin esittää useaan otteeseen olettamuksia siitä, että monet merkitykset opitaan vasta toista kieltä opittaessa. Tällä tasolla merkitys ei siis voi olla universaali. Yhtenä pääongelmana onkin se, että rajanveto universaalien ja kielikohtaisen merkityksineksen välillä jää tekemättä. Lauranto

esittää mm. runsaasti psykologisoivia väitteitä, joiden mukaan sellaisten kohdekielen muotodistinktioiden oppiminen, joita lähtökielessä ei ole, johtaisi samalla muotojen takana olevien merkitysten oppimiseen ikään kuin merkitysten ero ei olisi voinut aiemmin olla oppijan tiedossa (ts. oppija ei olisi ymmärtänyt, että äidinkielen yksi muoto ilmaisee kahta eri merkitystä). Esimerkiksi sivulla 27 analysoidaan erästä espanjankielisen suomenoppijan käymää keskustelua ja päätellään tämän suunta- ja olosijojen käytön perusteella uutena asiana, että »[puhujaa] kykenee erottamaan spatiaalisen paikka- ja kohdeväylämerkityksen toisistaan», ikään kuin hän siis vasta suomea opiskellessaan oppisi erottamaan paikassa olemisen ja sinne siirtymisen. Tarkoitus lienee sanoa, että espanjassa näitä merkityksiä joskus ilmaistaan samoilla prepositioilla ja että suomea opiskelevan espanjan puhujan on opittava käyttämään kahta eri muotoa näiden kahden eri merkityksen ilmaisemiseen.

Sama ongelma nousee työssä jatkuvasti esille. Sivulla 41 todetaan yksioikoisesti: »espanjankielinen suomenoppija kielentää maailmaa eri tavalla kuin syntyperäinen suomalainen[;] hän ei pelkästään äännä suomalaisittain omalaatuisesti vaan myös kuvaa olioita ja niiden välisiä suhteita meidän suomalaisesta näkökulmastamme kummallisesti.» Tämän perusteella tekijä kysyy: »Voidaanko ylipäätään sanoa, että [oppija] puhuu suomea, jos ja kun olioiden väliset suhteet eivät ole hänen kielimuodossaan samat kuin syntyperäisten suomalaisten suomessa?» Onko nyt todella kyse merkityksen erilaisesta hahmottamisesta vaiko vain siitä, että espanjanpuhujaa käyttää suomalaisen näkökulmasta poikkeuksellista muotoa tietyn (sinänsä tuntemansa ja ehkä universaalien) merkityksen ilmaisemiseen?

Muodon ja merkityksen suhteen ongelmallisuutta kuvaa seuraavakin katkelma (s.

▷

64): »Puheena oleva merkitysero [nimittäin se, että espanjan predikatiivilauseessa käytetään väliaikaista olotilaa ja pysyvää ominaisuutta kuvaamaan kahta eri verbiä *estar* ja *ser*] näkyy välttämättä espanjan syntaksissa, suomessa eronteko ei ole välttämätön. Espanjankielinen siis hahmottaa maailman eri tavalla kuin suomenkielinen.» Tämä vaikuttaa jo ns. Sapirin ja Whorfin hypoteesin vahvan tulkinnan puoltamiselta: eihän se, että esimerkiksi suomi käyttää yhtä muotoa (esim. samaa kopulaverbiä) kuvaamaan kahta merkitystä, jotka espanjassa kuvataan kahdella eri muodolla, merkitse sitä, etteivät suomen kielen puhujat hahmottaisi merkitysten eroa. Eikö muuten samaa tai ainakin samantapaista eroa voi ilmaista suomensakin muotokeinoin, nimittäin predikatiivin ja predikatiiviadverbiaalin vaihteluna: *Mikko on opettaja ~ opettajana?* Oikeaan osuvammalta kuulostaakin sivun 69 muotoilu: »Muotojen sekoittumista ei voi kuitenkaan kielenoppimisessa välttää, vaan se kuuluu luonnollisena osana oppijankieleen. Muodon ja merkityksen vastavuus automaattistuu vähitellen.» Merkitys siis kielenoppijalla on ilmaistavanaan, ongelmana on ilmaista se oikealla muodolla.

Konseptuaalisen semantiikan oletettujen semanttisten kenttien välillä on monenlaisia kiintoisia rajatapauksia, joiden luokittaminen yhden tai toisen kentän ilmauksiksi ei edes yhden kielen sisällä ole itsestään selvää. Kuuluuko esimerkiksi ilmaus *jonossa* spatiaaliseen vai sirkumstantiaaliseen kenttään lauseissa *Mies seisoo jonossa* ja *Miehet seisovat jonossa?* Jos kriteerinä käytetään adverbiaalin kuvaaman tilan autonomisuutta subjektin tarkoitteeseen nähden (spatiaalinen tila on autonominen, sirkumstantiaalinen olotila ei), on yksikkömuotoisen subjektin sisältävä lause tulkittavissa spatiaaliseksi (yksi mies ei voi muodostaa jonoa, joten jono ei ole miehen olotila vaan paikka), monikkomuotoisen

subjektin sisältävässä lauseessa tulkinta voi olla kumpi tahansa (puheena olevat miehet voivat muodostaa jonon, jossa ei ole muita, ja tällöin ilmaus *jonossa* kuvaa miesjoukon olotilaa). Lauranto päätyykin tältä osin kritisoimaan käyttämäänsä teoriaa jäykkyydestä (s. 83): » — semanttisten kenttien toisistaan erottaminen tuntuu joskus — varsinkin juuri kielen käytön kannalta — haetulta ja liian kategoriselta. — — kentät eivät ole hermeettisiä lokeroita, ja niiden rajat ovat pikemminkin kuin veteen piirretty viiva.»

Muodon ja merkityksen suhteen rinnalla toinen pohdintaa herättävä seikka on itse välikieliteoria ja välikielen käsite. Ongelmallista on jo välikielen (siis esimerkiksi espanjankielisen suomenoppijan puhuman suomen kielen muodon) asettaminen teoreettisesti lähtökielen ja kohdekielen väliin, siis »sellaisen jatkumon osaksi, jonka toisessa ääripäässä on lähde- ja toisessa kohdekieli» (s. 41). Näin muotoiltuna asia näyttää siltä, että oppija ikään kuin vaihe vaiheelta siirtyy äidinkieltensä systeemistä kohti opittavan kielen systeemiä. Abstraktilla rakennetasolla — siis esimerkiksi syntaksissa — oletus voi olla perusteltavissa, mutta jos sitä sovelletaan systemaattisesti kaikille kielen tasoille, se käy absurdiksi. Esimerkiksi leksikon osaltahan tämä merkitsisi sitä, että oppija alkaisi puhua suomea lisäämällä espanjankielisen puheensa sekaan ensin joitakin suomenkielisiä sanoja, joiden osuus sitten vaihe vaiheelta kasvaisi. Näinhän ei vieraan kielen oppiminen tapahdu, vaan oppijan puhuma suomi on alusta alkaen nimenomaan suomen kielen muoto.

Välikieleen liittyy sekin ongelma, että sen asemaa itsenäisenä tutkimuskohteena korostetaan eikä sen poikkeavuutta kohdekielen standardimuodosta katsota virheeksi. Käytännössä vertailua kuitenkin tehdään jatkuvasti, ja tällöin syntyperäisten kohdekielen puhujien kieli toimii normina, johon välikieltä verrataan. Laurannonkin teokses-

sa puhutaan siellä täällä oppijan tekemistä »virheistä» (esim. s. 165) silloin, kun oppija on tuottanut suomen kielen syntyperäisten puhujien systeemin kannalta poikkeavan muodon (esim. illatiivi **kylpyhuoneen pro kylpyhuoneeseen*). Välikielen ongelma tässä suhteessa on se, että se on nimenomaan idiolekti, sillä samaakin äidinkieltä puhuvien oppijoiden välikielet poikkeavat toisistaan huomattavasti muun muassa sen mukaan, miten kauan he ovat kohdekieltä opiskelleet. Välikielellä ei toisin sanoen ole puhujayhteisöä pitämässä yllä kielimuodon normeja; välikielen normit ilmentävät oppijan muodostamia hypoteeseja kohdekielen normeista ja elävät ja muuttuvat ajan myötä, kun välikieli lähenee kohdekielen systeemiä. Tässä mielessä välikieltä tuleekin tutkia vertaamalla sitä kohdekielen normiin, ja tällöin poikkeamaa tästä normista tulee helposti — tahtomattaankin — nimitäneeksi virheeksi. Laurannon omassa työsäään kehittäminen »amebamalli» näyttääkin lupaavammalta lähtökohdalta välikielten idiolektiluonteen analysoinnille. Malli perustuu ajatukseen, että oppijan kielimuoto vaihtelee sekä tilanteisesti että yksilöllisesti, samoin vaihtelee tietysti kohdekielen syntyperäistenkin puhujien käyttämä kielimuoto. Ajan kuluessa oppijan »kieliameba» lähestyy syntyperäisten puhujien »ameboja»,

mutta ei koskaan muutu täysin niiden kaltaiseksi. Tämä olisi tietysti mahdotonta, sillä eiväthän syntyperäisten puhujienkaan idiolektit ole keskenään täysin identtisiä. ■

TUOMAS HUUMO

Sähköposti: *thuumo@utu.fi*

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käytötavoista. — *Sananjalka* 17 s. 5–24.
- 1978: Suomen kielen terminatiivista. — *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikkolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978* s. 188–206. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6.
- 1979: Suomen kielen *s*- ja *l*-sijojen oppositiosta. — *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 8.2.1978* s. 89–105. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9.
- LEINO, PENTTI – HELASVUO, MARJA-LIISA – LAUERMA, PETRI – NIKANNE, URPO – ONIKKI, TIINA 1990: *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

VIROLAINEN KATSAUS SUOMALASEEN TYPOLOGIATEOKSEEN

Anneli Pajunen (toim.) *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998. 229 s. ISBN 951-746-039-2.

Anneli Pajusen toimittamaan teokseen on koottu seitsemän artikkelia, jotka edustavat Suomen Akatemian vuosina 1996–1998 rahoittamassa *Kielen yhtei-*

nen rakenne: funktionaalitypologinen näkökulma -projektissa tehtyä tutkimustyötä. Projektia johti Esa Itkonen, jonka vuonna 1997 ilmestynyttä *Maailman kielten erilai-*

▷